

STATISZTIKUSOK EGYMÁS KÖZÖTT

KUTATÓI VÉLEMÉNYEK A 90-ES ÉVEK MAGYAR VAGYONSTATISZTIKÁJÁRÓL

A magyar vagyonstatisztika itt vizsgált időszakai szervesen kapcsolódnak a gazdaságpolitikai, adóztatási koncepciókhoz, az időponti adatfelvételek korlátozott lehetőségeihez, majd a kilencvenes években a mélyreható szervezeti és tulajdonosi, illetve (1992-től) a számviteli változásokhoz. Ez a háttér a felhalmozási és megtérülési folyamatok mindenkor statisztikai megfigyelésének tartalmát és bizonylati kereteit is megszabja. Az itt bemutatott tanulmányban olyan „értékkorrekciók” szerepelnek, amelyeket nem a makrogazdasági folyamatokat ábrázoló statisztika, hanem azok az ellentmondásos tőkeértékelési viszonyok idéztek elő, amelyek az adatsorokban (illetve azok hiányaiban) tükröződnek.

A kutatás és a statisztikai háttér alapkérdései

A privatizációs tranzakciók során bekövetkező fel- és leértékelődések jellemzése céljából az 1991-ben elkezdett kutatások keretében a Privatizációs Kutatóintézetben több éven át készültek elemzések a vagyonok reális nettó értékének és értékvesztésének a megállapítására. A végeredményeket „A hazai vagyonérték és az amortizáció alakulása az 1961–1998. években” címmel, az Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság (OMFB) 96-0812 és 97-2902 sz. kutatási támogatásával (koordinátor *dr. Jávorka Edit*) 1997 novemberében megjelentetett monográfia foglalja össze.¹ A kiadvány a kutatások végeredményéül kapott idősorokat a forrásokra és a levezetések algoritmusaira pontosan hivatkozó 33 táblában mutatja be, és 59 színes grafikonnal szemlélteti. A tanulmány a vagyonváltozási elemzés körében többek között *Matolcsy György* és *Kopátsy Sándor* munkáira, valamint több nagyvállalat (MOL, MVM, TVK) és az OMFB megrendelésére a vállalatokról és a nemzetgazdaság egészéről összeállított vizsgálatok módszereire és megállapításaira épít.

A számvitel és a statisztika módszertani kérdéseit is vizsgáló tanulmány a KSH-kiadványokban közzétett hivatalos adatok alapján vezeti le a hazai vagyon bruttó és nettó reálértékeit, amelyek azért hiányosak, mert a kilencvenes évek elején felgyorsuló infláció következtében (szó szerint idézve a kiadványból) „... összeomlott a hazai vagyonstatisztika is, az értékcsökkenési leírásra vonatkozó reális vállalati adatok hiányában”. (1. old.) A tanulmány jól követhetően érvel amellett, hogy mielőbb és gyökeresen meg kellene változtatni az amortizációs leírások jelenlegi számviteli kezelését.

A „vagyon” szó az idézett kiadványban közelebbről nem definiált tartalmú tőkejavakat jelöl. A KSH által használt „nemzeti vagyon” fogalma ettől több tekintetben eltér, a vállalati szektoron kívüli gazdasági alanyok állóeszközeit is tartalmazza. Az egy éven túl használatos állóeszközök (ezen belül a tárgyi és az immateriális eszközök) köztudottan veszítenek értékükből az új állapothoz képest, egyrészt a működési, használati jellemzőik romlása (a „tényleges fizikai kopás”), másrészt a külsőnek tekintett gazdasági, társadalmi és egyéb okok (a „gazdasági avulás”) következtében. A gazdasági tevékenységhez felhasznált tőke ennek megfelelően az idő múltával fokozatosan fogyatkozik, a vagyon elhasználódik. A számviteli amortizációs leírás volna arra hivatva, hogy számszerűsítse az eszközérték csökkenésének reális ütemét. Az értékcsökkenést és eszközpozitlást elvileg csupán műszaki és üzemgazdasági megfontolások alapján kellene megállapítani. A számviteli szabályok – néhány kivételtől eltekintve – ma már nem avatkoznak bele a leírás tartalmi részleteibe, az adójogi szabályok azonban konkrét leírási kulcsokat határoznak meg. A vállalkozások többnyire egyszerűen csak az adójogi amor-

¹ A hazai vagyonérték és az amortizáció alakulása az 1961–1998. években. Készítette *dr. Sebestyén Tibor*. Témavezető *dr. Matolcsy György*. Tudományos irányító *dr. Kopátsy Sándor*. Privatizációs Kutatóintézet. Budapest. 1997. 218 old.

tízációs szabályokat alkalmazzák a sok munkával, költséggel és félreértésekkel járó többszörös és kusza esz-könylvántartások elkerülése végett. Ezzel viszont a vagyonszámvitel, a vállalati mérleg és az eredménykimutatás elszakad a műszaki és üzemgazdasági valóságtól.

A valóságtól való elszakadás még nagyobb lesz, ha inflációs időszakban – a szigorú törvényi előírások mi-att – nem reálváltozásokat számolnak (mint a bérek vagy a GDP reális változásai esetében), hanem különféle időszakokra vonatkozó, össze nem adható nominális értékeket adnak össze. Különösen nagy a torzítás a nagyon hosszú amortizációs időtartam következtében az állóeszközök nagy részét kitevő ingatlanok esetében. A valóságtól való elszakadás növeléséhez járultak hozzá azok a vagyonsértékelések is, amelyek a kilencvenes években az állami vállalatok gazdasági társaságokká való átalakulásaihoz, illetve a privatizáció különféle fázisaihoz kapcsolódtak. Ilyen módon a vagyonsértékelők sok esetben akár felére is leszállították a többé-kevésbé elhasznált vagy elavult eszközök bruttó értékét, ami továbbiakban az amortizáció vetítési alapjául szolgált.

Az ilyen fordulónapi ártértékelésekben tömegesen érvényesített „ugrások”, jellegzetes oka, hogy az appor-tált vagyontárgyak eredeti bruttó értékét figyelmen kívül hagyták, és ezután (számvetési vagy adózási okokból, nem pedig valamilyen műszaki–gazdasági megfontolásból) többnyire az ártértékelési nettó értékre vetítve folytatták az értéksökkenési leírás éves összegének kimutatását (ezt tekintve beszerzési bruttó értéknek). Ugyanakkor – adózási okokból – gyakran a nominális nettó értéknek a megelőző időszak inflációja miatti felér-tékelésére sem került sor, vagy ha igen, nem megfelelő mértékben. A jogszabályok szerint az ártértékelt vagyon kötelezően csökkentett összegű éves amortizációs leírását a leírási ciklus újra nulláról induló éveire kell megha-tározni. Így például egy 7-10 éves amortizációs élettartamú és a fordulónapon már 6 éve használt tárgyi eszköz a kötelező leírási időtartama újabb 7-10 évre hosszabbodik meg.

Ezek a törvényileg előírt ártértékelési és értéksökkenési szabályok és technikák zavaros helyzetet teremtet-tek a hazai vagyonsérték és amortizáció nemzetgazdasági adataiban is. A Központi Statisztikai Hivatal 1992-től felfüggesztette a vállalati mérlegadatok és nettó jellegű jövedelmi adatok tartalmát veszített szintetizálását, nem folytatta az ezekből meghatározható ágazati és magasabb szintű statisztikai mutatók közlését. A Privatizációs Kutatóintézet kiadványa (bár nem „hivatalos jelleggel”) követhetően bemutatja az utóbbi évek hiányzó vagyon-statisztikai adatait és azok levezetéseihez módszereit. A nemzetgazdasági szintű becslésekhez minden lényeges és elérhető hivatalos adatot felhasználó monográfia ugyanakkor felhívja a figyelmet az elmaradt KSH-számítások pótlásának fontosságára is, és utal arra, hogy „...a leírt módszer egyes elemeit a KSH is felhasznál-hatja, amennyiben utólag mégis megkísérli a reális amortizációs leírás kiszámítását és a nettó típusú adatok elő-állítását”. (6. old.)

A kutatás módszere és ajánlás a további vizsgálatokra

A tanulmány 18 nagy ipari részvénytársaságról készített esettanulmány legfontosabb megállapításait és számszerű eredményeit tartalmazza. Az 1992. XII. 31-i eszmei időponttal kezdődő adatsor az ártértékelés okozta ellentmondást úgy hidalja át, hogy az átalakulás utáni évi könyv szerinti bruttó értéket felsorozza azzal az ér-tékaránnyal, amely az 1991 végén végrehajtott ártértékelés során a záró mérlegben nyilvántartott („történelmi”) nettó érték és az újonnan alapított gazdasági szervezet auditált nyitó mérlegében elfogadott („piaci”) nettó érték között kimutatható. Ha például egy üzemi berendezés a korábbi működtetés következtében félig elhasznált, akkor a reális vagyonsértékeléssel megállapított nettó érték, vélhetően, az újrabeszerzési érték 50 százalékát tük-rözi. A bruttó értékek kötelezően elmaradt ártértékelését ennek megfelelően úgy pótolták, hogy a nettó értékek változását kifejező hányadossal arányosan, azaz kétszeresére növelték a könyv szerinti nyitó eszközállomány bruttó értékeit.

Az ajánlott vagyonsértékelési korrekció másik alapkövetelménye, hogy az értéksökkenési leírás vetítési alapja tükrözze az árszint mindenkor változását. Az 1992. évi nyitó eszközállományi értékeket a megelőző 12 hónap alatt bekövetkezett átlagos ártérítésekkel (a beruházási árindexekkel) helyesbítették. Ezzel az induló évi árszintre számították (azaz valorizálták) mind a nettó, mind a bruttó értéket, és ebből a megnövelt nominális értékből határozták meg a tárgyévi reális folyó árszint értéksökkenési leírását.

A bekerülési árszintű és a tárgyévi folyó áron számított bruttó érték, ami az amortizáció vetítési alapja, egymástól nagymértékben eltért. Ebből következően az átalakulási időpontra kétszeresen valorizált (azaz „újrabeszerzési” szemléletű) bruttó értékből számított éves leírás a jogszabályok szerint kötelezően számított amortizációs leírásokhoz képest átlagosan mintegy kétszeresére nőtt.

A gyors hazai infláció következtében az évek múltával egyre jobban eltér egymástól a folyó évek árszintjén meghatározott (azaz valorizált) és a korábbi évek folyó áraiból kevert, vegyesen árazott könyv szerinti bruttó

értékkel elszámolt amortizációs leírás. Ez az eltérés akkor is tetemes, ha azonos a leírási ciklusok figyelembe vett időtartama. A tanulmány igazolja, hogy a vállalkozások reális pótlási szükségleteit nem a mechanikus átertékelés és a folyó áras számítás következtében felére redukált értékcsökkenési leírás tükrözi, hanem az ajánlott módszerrel valorizált, már az induló évben (1992) mintegy kétszeresére növelt érték. A kétféle értékkadat közötti eltérésből számították a gazdasági szervezetek vizsgált körére a pótlási fedezet tárgyévi hiányát. A mindenkori valorizált nettó érték eszerint a záróév árszintjén meghatározott újrabeszerzési érték és az adott eszmei időponthoz halmozott értékcsökkenési leírás valorizált értékkülönbségként számítható.

Meg kell jegyezni, hogy a megfigyelt 18 gazdasági szervezet értékcsökkenési leírásánál nem feltétlenül a tárgyi eszközök várható teljes használati idejét vették figyelembe. Az adózás szempontjából ugyanis előnyös a gyorsított leírás (különösen az inflációs időszakokban). Ezért, ahol erre az adótörvények lehetőséget adtak, ott a vállalatok egy része a nagyon lelassult leírást lehetőség szerint gyorsította (például a kis értékű tárgyi eszközök azonnali leírásával). Ez a lehetőség azonban a valós amortizáció közelítésében alig kapott szerepet a kis mértékek miatt.

Az ajánlott statisztikai módszertani fejlesztés során tehát háromféle torzítás kiszűrése indokolt:

- fel kell mérni az újrabeszerzési értéknek megfelelő vetítési alapokat (a mindenkori adott évre valorizált bruttó beszerzési értéket);
- évről évre a tárgyévi árszinten kell számba venni az elszámolt valorizált értékcsökkenési leírások éves és halmozott értékeit;
- a valorizált értékcsökkenésekkel kell kiszámítani a reális folyó áras nettó értékeket és hozamokat (nyereségeket és veszteségeket).

A tanulmányban a nettó és a bruttó értékekre becsült valorizációs szorzók időbeni változása természetesen illeszkedik a KSH hivatalos beruházási árindexeinek alakulásához (hiszen azok képezték a valorizálás alapját). Ebből adódik, hogy az 1992–1998. évek időszakában a megfigyelt társaságok amortizációs leírásainak valorizációs szorzói szoros pozitív korrelációt ($r = 0,995$) mutatnak a beruházási árindexek idősoraival.

A tanulmány a 18 gazdasági szervezet felmérésének tapasztalatait hasznosítva elemzi a nemzetgazdasági beruházások 1950–1996 közötti idősorait. (Az új gazdasági mechanizmussal járó módszertani változásokra tekintettel, a beruházások 1968 előtti anyagi–műszaki összetételére vonatkozó részletező adatok figyelmen kívül hagyhatók.) A tanulmányban közölt táblákból lépésről lépésre követhető, ahogyan az egyes időszakok évről évre átszámítják az eredeti folyó árakról a valorizálásra alkalmazott záróév (1996) árait. Az összefoglaló adatok tájékoztatóként szétválasztják a mindenkori „vállalati” és „nem vállalati” szektor mérlegeiben meghatározott állóeszközök könyv szerinti bruttó értékét, és bemutatják a vagyon összetételét „ingatlanok”, valamint „gép, berendezés, jármű” kategóriák szerint.

A meglehetősen foghíjas hivatalos statisztikai adatokra épített becslések alábbi figyelemre méltó módszertani összefüggéseket tárták fel a további vizsgálatokhoz.

- Sokféle műszaki és üzemgazdasági feltételezésre van szükség az 1980. évi értékcsökkenési leírás és a vetítési alapként alkalmazott bruttó érték közötti viszonyszám továbbvezetéséhez, hiszen – például – 1997-ig már jórészt kielejtezték azokat a „gépeket”, amelyeknek 1980-ban átlagosan 11,38 év volt a teljes leírási ciklusa, továbbá – a tanulmány megállapítása szerint – az időközben aktivált, viszonylag korszerűbb gépek és berendezések átlagos teljes hasznosítási időtartama a záróévben a nemzetgazdaság egészében 9,50 évre becsülhető.

– Részletesebb elemzésekben meg lehet kísérelni az egyes években beszerzett tárgyi eszközök ágazati összetételének a követését is. Feltételezhető ugyanis, hogy a nemzetgazdaság egészére továbbvezetett amortizációs adatok pontosíthatók a tárgyévi beszerzések konkrét ágazati szerkezetének feltárásával. A tanulmány által bemutatott legátfogóbb nemzetgazdasági mutatók pontosításához és továbbvezetéséhez az egyes szektorok szerinti, ezen belül ágazatonként tagolt adatok is szükségesek. E tekintetben a tanulmány is utal olyan jelenségekre, mint például a tömeges lakásprivatizálás vagy a fegyverzet koncentrált fejlesztése. A kialakult vagyonváltozási trendek valószínűleg pontosíthatók a kellő körültekintéssel kialakított nemzetgazdasági ágak szerinti bontással. Jelentős korrekciókhoz vezethetnek az ipar és az építőipar amortizációs ciklusai, valamint például az új energetikai vagy az alapanyag-termeléshez, illetve a magas- és mélyépítés koncentrált fejlesztéseihez kapcsolódó nagyberuházások és más hasonló nagy vagyonnövekmények külön-külön történő számbavétele.

- A valorizálás eljárásánál mindenképp indokolt a gépek és az ingatlanok csoportjai szerinti tagolás, mert e két csoport átlagos hasznosítási (leírási) időtartama nagyon eltérő (a tanulmány becslései szerint 1980-ban például 1:6 arányú volt). A viszonylag rövid időszakot elemző vállalati esettanulmányok esetén a mélyebb bontás csupán kis korrekciót hozott, hosszú időszak esetében azonban jelentős lehet (az eszközcsoportok értékarányainak jelentős változása miatt). A pontosabb elemzésnél bizonyos gazdasági ágazatokban a „gép, berendezés,

jármű” eszközkategórián belül is változhatnak a belső arányok a leírás teljes várható időtartamát tekintve, hiszen a gyorsan elavuló vagy elhasználódó tárgyi eszközök 3-7 év alatt cserélődnek, vannak viszont kisebb-nagyobb felújításokkal, kiegészítésekkel 30-50 évig felhasználható alapvető berendezések is. Az ingatlanok és a gépek arányára a tanulmányban bemutatott becslést célszerű lenne megismételni az egyes gazdasági ágazatok működő vagyonára is. A „gép” eszközcsoporton belül legalább két kategóriát célszerű megkülönböztetni, egyrészt a „gyorsan cserélődő”, másrészt a „tartósan üzemeltetett” (15-25 év időtartamig használható) eszközöket.

Az eszközök analitikus átértékelésére több lehetőség kínálkozik:

- a) a könyv szerinti értékek számviteli nyilvántartására a folyó árakat alkalmazzák, az adásvétel időpontjában érvényesített árak alapján;
- b) a hosszabb idősorok, gazdasági elemzések változatlan, összehasonlítható árakat igényelnek, amelyek egységesen egy múltbeli (bázis-) időszak nominális pénzértékére vonatkoznak;
- c) a valorizált érték is egységes árazású, de ez a múltbeli adásvételi értékeket egy későbbi (például tárgyidőszaki) pénzértéken fejezi ki, vagyis „jövőérték-számítás”, az egyes korábbi években megfigyelt értékek és a későbbi évre (rendszerint az időszak záróévére) vonatkozó értékek indexei alapján;
- d) az egész gazdasági folyamatra megállapítható „rendszerérték” jelentősen eltérhet az egyedileg értékelt eszközök érték-összegétől; ez a különbség a cégérték, azaz a goodwill; az idő múlását kifejező árindekkel azonban nem kezelhető az egyedi okokból következő ilyen értékelési többlet vagy hiány (például márkás terméket előállító sikeres vállalkozások körében, illetve a célzott tevékenység egészét tekintve foghíjas, lepusztult üzemi háttér esetén);
- e) a gazdasági szervezet (vagy valamely részének) felszámolása sem kapcsolható az előbbi, egységes árindek-re épített értékelésekhez, ilyenkor a korábban használt eszközök értékét egyedi piaci alkuval, az ún. likvidációs értékkel határozzák meg.

Az amortizációs leírás valorizálása a következők szerint végezhető el a legegyszerűbben:

- az árindek segítségével évente meghatározzuk a megfigyelt eszközök bruttó értékét a választott „eszmiai időpont” árszintjén (a tanulmány számításaiban a választott bázis év 1996 volt);
- a választott eszközcsoportokra meghatározzuk az így valorizált, szükség szerint felbontott vetítési alapokat;
- a választott amortizációs ciklusok szerint meghatározzuk a megfelelően tagolt vetítési alapok százalékaiban az egyes csoportokra a tárgyévi amortizációs leírásokat;
- az amortizációs leírást addig számítjuk, amíg az egyes eszközcsoportok hasznosítására előre meghatározott teljes élettartam végét nem ér.

A kutatás eredményei

Az eredmények jellegének szemléltetésére ízelítőként válogatást mutatunk be a kiadvány hézagmentes idő-soraiból. Az 1. tábla bemutatja, hogy a nemzetgazdaságban 1996. tárgyévi árszinten meghatározott összesített valorizációs szorzók a kiadvány 2–4. táblájának adatai szerint hogyan alakultak.

1. tábla

A beruházások és a bruttó állóeszköz-felhalmozások valorizációs szorzói
(1996. évi árszinten)

Beruházás	1950.	1955.	1960.	1965.	1970.	1975.	1980.	1985.	1990.	1993.	1996.
	évben										
Építés					8,557	7,439	6,055	4,515	2,927	1,896	1,00
Gép					6,2	5,653	4,952	4,140	2,787	1,754	1,00
Egyéb					7,9	7,010	6,218	4,935	3,310	1,941	1,00
Összesen*	14,21	14,15	8,240	9,210	7,870	6,860	5,910	4,490	2,890	1,840	1,00
Bruttó állóeszköz-felhalmozás*			8,498	8,798	8,151	7,125	5,945	4,787	3,195	1,650	1,00

* A KSH 1992-ig az új és legalább 3 éves várható élettartamú állóeszközök beruházásait figyelte meg. Az SNA (System of National Accounts) módszertanának megfelelő „állóeszköz-felhalmozás” fogalma ennél bővebb, mert a régi, a használt és a legalább egyéves várható élettartamú tárgyi eszközök tulajdonszerzésére is kiterjed.

A vagyonszámítás alapproblémáit és lehetőségeit feltáró kutatás – a vállalati esettanulmányok mellett – csak a legátfogóbb mutatókra és a módszertanra koncentrált. Az igen hosszú időszakot átfogó elemzés nem foglalkozik a szektorok, a tulajdonosok vagy az ágazatok szerinti bontásokkal, egyrészt a rendelkezésre álló statisztikai adatok hiánya, másrészt mennyiségi, terjedelmi okok miatt. A hivatalos statisztikákból az értékesítőket

leírás nemzetgazdasági adata is csak közelítőleg állt rendelkezésre. Ezen támpontok alapján készült becslés az állóeszköz-kategóriák idősorainak hiányzó folyó áras adatairól, amelyeket 1996. évi árszintre átárastak. (Lásd a 2. táblában a kiadvány 15. és 17. táblája alapján.)

Az 1980 és 1988 közötti időszakra a KSH közlései alapján ismert az ingatlanok, valamint a gépek évenkénti összes bruttó értéke és az állóeszközök összes nettó értéke. Ezekből kiszámítható a nettó és a bruttó értékek aránya (közelítőleg 68 százalék). Az 1993 és az 1994. évre vonatkozóan ugyanezt az arányt (80%, 79%) egy OMFB-tanulmány² alapozta meg.

2. tábla

Az állóeszközök könyv szerinti bruttó és nettó értékei, továbbá valorizált értékei
(1996. évi árszinten, milliárd forint)

Eszköz	1976.	1988.	1990.	1991.	1992.	1993.	1994.	1995.	1996.
	évben								
	Nettó érték az év végén								
Ingatlan	12 500	11 305	10 110	9 422	9 576	10 293	9 543	8 395	7 257
Gép, jármű	2 518	2 620	2 417	2 122	2 543	2 525	2 315	2 077	1 860
Összesen	15 018	13 925	12 527	11 544	12 119	12 818	11 858	10 472	9 117
	Bruttó könyv szerinti érték az év végén								
Ingatlan	17 512	15 921	13 732	12 352	12 444	12 600	11 715	10 374	9 076
Gép, jármű	4 579	4 596	3 899	3 215	3 304	3 412	3 238	2 967	2 658
Összesen	22 091	20 517	17 631	15 567	15 748	16 012	14 953	13 341	11 734
	Valorizált bruttó érték az év végén								
Ingatlan	24 186	37 743	37 592	37 271	36 948	36 620	36 316	36 046	35 810
Gép, jármű	6 294	7 974	7 823	7 502	7 172	6 831	6 508	6 212	5 946
Összesen	30 480	45 717	45 415	44 773	44 120	43 451	42 824	42 258	41 756

A további elemzéseket is érintő módszertani döntés az egyes idősorok célhoz kötött összevonása és szakaszolása. A tanulmány – a statisztikai adatbázisnak megfelelően – különválasztja az eltérő teljes használati időtartamú „ingatlan”, valamint a „gép, berendezés, jármű” kategóriát, de ezeken belüli mélyebb tagolásról (például a tárgyi eszközök rendeltetése szerint) már aligha lehetett szó. A statisztikai adatbázis miatti korlát volt az is, hogy a valorizálás kezdő éve 1950 volt. Ezzel kapcsolatban feltételezni kellett, hogy annak idején reálisan értékelték át a többnyire 60-80 év közötti teljes leírási időtartamú, ennél régebben létesített ingatlanokat, alapvetően az újjáépítés és a forinttal felváltott eredeti (pengőben nyilvántartott) eszközérték meghatározása során.

Az 1990 és 1996 közötti évek adatsorai hiányainak kitöltését görbeillesztési megfontolások is segítették. Illesztési paraméterként került be a számításokba az ingatlanok átlagos amortizációs leírási élettartama (a feltételezések szerint ez 69 év), valamint a gépek és berendezések csoport átlagos teljes amortizációs leírási élettartama (11,75 év). Az egyes évekre becsült mutatók továbbvezetésekor más támpont nem állt rendelkezésre az 1996. évi valorizált értékek meghatározásához. Az 1990 és 1996 közötti időszakra – a vállalati átalakulások, csődök, felszámolások és más rendkívüli események következtében – szinte teljesen követhetetlenek lettek az állóeszközök (különösen a gépek, berendezések, járművek) állományának változásai. A tanulmány kiemeli, hogy a megváltoztatott számviteli törvény és ennek folytán a KSH-felmérések elmaradása miatt ezen időszak ilyen irányú alapstatisztikai feldolgozása utólag sem oldható meg. Ezekre az évekre, belátva, hogy a tényadatok többé aligha tárhatók fel, az interpolációs becslés elkerülhetetlen volt és lesz.

A tételesen is elemzett valorizációs szorzók nagyságrendileg jól illeszkedtek a 18 gazdasági szervezet elemzése révén meghatározott, összesített mutatókhoz. A valorizált (1996. évi árszintű) és a könyv szerinti érték hányadosaként meghatározható valorizációs szorzót, a kiadvány 14. táblája alapján a 3. tábla foglalja össze.

² *Schmuck Ottó*: Az amortizációs rendszer korszerűsítése. Az OMFB megbízásából készült tanulmány. PM Gazdaság-elemzési és Informatikai Intézet. Budapest. 1996.

3. tábla

Az állóeszközök becsült valorizációs szorzói
(1996. évi árszinten)

Év	Ingatlan	Gép, jármű	Összesen	Év	Ingatlan	Gép, jármű	Összesen
1950	15,3	11,3	14,0	1989	8,4	6,0	7,8
1955	14,2	10,5	13,1	1990	8,0	5,6	7,5
1960	13,1	9,7	12,1	1991	7,5	5,1	6,9
1965	12,1	9,0	11,2	1992	6,4	4,2	5,9
1970	11,3	8,6	10,6	1993	5,5	3,5	5,1
1975	10,1	7,7	9,5	1994	5,0	3,0	4,5
1980	9,3	6,9	8,7	1995	4,4	2,6	4,0
1985	8,9	6,7	8,4	1996	3,9	2,2	3,6
1988	8,9	6,4	8,4	1997	3,6	2,0	3,2

Az elemzés az ingatlanok és a gépek egymástól eltérő teljes hasznosítási idejét – az 1980. évre vonatkozó statisztikai adatgyűjtéshez illesztve – a következő eljárással becsülte:

- ismert, hogy 1980-ban az összes gép nyilvántartott bruttó értéke 682 milliárd, éves értékcsökkenési leírása 60 milliárd forint volt, azaz a leírás érvényesített kulcsa 8,8 százalék ($60/682 = 0,0879$) volt;
- az ingatlanok körében a megfelelő értékadatokból (2028 milliárd és 33 milliárd forint) 1,63 százalékos ($33/2028 = 0,0163$) leírási kulcs számítható;
- az összes állóeszközre súlyozott átlagként 1980-ban 3,4 százalékos összesített leírási kulcs adódik, ami években kifejezve 29,2 évnek felel meg, ezen belül a használat becsült teljes időtartama a gépekre 11,4 év, az ingatlanokra 61,9 év.

A becsült teljes használati idő az 1976 és 1996 közötti évekre a 4. tábla szerint alakult (a kiadvány 19. táblája alapján).

4. tábla

Az állóeszközök becsült teljes amortizációs időszakai

Év	Ingatlan	Gép, jármű	Összesen	Év	Ingatlan	Gép, jármű	Összesen
1976	68,9	12,7	36,0	1989	62,5	12,3	36,5
1978	68,2	12,3	35,0	1990	64,5	12,8	38,0
1980	61,9	11,4	32,7	1991	66,5	13,2	39,7
1982	66,5	11,6	35,4	1992	58,1	8,5	29,8
1984	65,6	11,9	36,1	1993	59,8	8,5	30,7
1985	61,6	12,0	35,7	1994	53,6	8,8	30,2
1986	59,9	12,1	35,3	1995	51,3	9,0	30,3
1987	58,7	12,2	35,3	1996	46,7	9,3	29,7
1988	61,3	12,4	36,3	1997	45,7	9,5	29,9

Az „ingatlan” eszközsoporton belül indokolt különválasztani a termelt és a nem termelt vagyontárgyak értékadatait. Ez utóbbi kategóriába tartoznak a földterületek, telkek és más olyan tárgyi eszközök, amelyekre az amortizációs kulcs 0 értékű, és így azokra az elhasználódás vagy avulás miatti pótlás természetesen szintén nulla.

A vagyonstatisztikai ajánlások fontos eleme az amortizációs leírásokkal összevetve meghatározott „pótlási (leírási) hiány”, azaz az elszámolt amortizációs leírás és az ennél sokkal nagyobb 1996. évi árszintű és valorizált érték közötti eltérés becslése, amit a kiadvány 19. táblája alapján az 5. tábla mutat be. A becslésben a következő eljárást alkalmazták:

- évenként ismert 1996. évi árszinten az állóeszközök két főcsoportjának háromféle becsült adata: az ingatlanok és a gépek könyv szerinti bruttó értéke, becsült amortizációs leírásaik, valamint a valorizált bruttó érték;

- az éves amortizációs értékek és a könyv szerinti értékek (1996. évi árszintű) adataiból meghatározhatók a nemzetgazdaság egészére vonatkozóan elszámolt átlagos amortizációs idők, külön a gépekre és az ingatlanokra;
- ezekkel az átlagos amortizációs időkkel osztva a valorizált (az 1996. évi árszinten becsült) növelt eszközértékeket, rendre nagyobb leírási értékek adódnak, mint amilyenek a könyv szerinti bruttó értékekre vetítve becsülhetők;
- az évenkénti eltérések halmozásával meghatározhatók azok a „pótlási hiányok”, amelyek az amortizációs leírások kétféle vetítési alapjának eltéréséből adódtak.

5. tábla

Az állóeszközöknek a szükségesnél kisebb leírásokból eredő becsült pótlási (leírási) hiánya
(1996. évi árszinten, milliárd forint)

Időszak, év	Ingatlan	Gép, jármű	Összesen	Időszak, év	Ingatlan	Gép, jármű	Összesen
1950–1954	9	27	37	1989	358	299	657
1955–1959	43	114	157	1990	370	307	676
1960–1964	100	239	339	1991	375	325	700
1965–1969	178	440	619	1992	422	455	877
1970–1974	368	636	1004	1993	402	402	804
1975–1979	552	750	1302	1994	459	372	831
1980–1984	912	957	1868	1995	500	360	861
1985–1987	922	791	1683	1996	572	354	926
1988	356	272	628	1997	600	342	942

A tanulmány 1996. évi összehasonlító árakon összeveti a tényleges bruttó beruházás évenkénti értékét az értékcsökkenés valorizált éves értékével, ez utóbbit a nemzetgazdaság valós pótlási szükségletének tekintve. Tekintettel arra, hogy 1988 és 1997 között (1996. évi árszinten) összesen 7902 milliárd forint (az 1950 és 1987 közötti közel négy évtizedben összesen 6648 milliárd forint) a halmozott pótlási (leírási) hiány. Az utóbbi 15 év nettó jellegű, azaz bővítő beruházásaira negatív értékek adódtak, a becslések szerint 1984 és 1998 között a nettó (bővítő) beruházások hiánya több mint 1600 milliárd forintot tett ki 1996. évi árszinten. Ennek okainak és hatásainak feltárása a tanulmánynak szintén fontos eredménye, de – a terjedelmi korlátok miatt – ezek kifejtésétől itt most el kell tekintenünk.

A vagyonértékelés más megközelítései, hozammutatók

Az eddig bemutatott becslésekben a reálvagyon múltba tekintő, bekerülési áras megközelítéssel értékelték. Elvileg lehetséges volna a jövőben várható hozamok alapján történő megközelítés. Ekkor eltekinthetnénk a beruházott tárgyi eszközök bruttó és nettó értékétől, valamint amortizációjától, és csak a jövőbeli hasznosságból, a piaci kilátásokból indulnánk ki. E (tőzsdei típusú) megközelítéshez azonban egyrészt nincsenek megfelelő adatok a nemzetgazdaság egészéről, másrészt, még ha volnának is, ez a megközelítés – a jövőre vonatkozó várakozások ingatlansága miatt – a tőzsdei értékekhez hasonló, kezelhetetlenül változó állományi idősorokat és állandó átszámítási feladatokat jelentene.

A munka és a tőke együttes termelékenységének jellemzésére alkalmas a teljes termelékenység (Total Factor Productivity – TFP) mutatója. Ez a mutató összefüggést teremt a hozamok, valamint a létrehozásukhoz felhasznált emberi, gazdasági, valamint az állami infrastrukturális tőke között. A tőke hatékonysági rátája alkalmas a valorizált nettó eszközérték egységére jutó bruttó és nettó hazai termék meghatározására. Ez a mutató (a 6. tábla szerint) hazánkban a hatvanas és a hetvenes években (1978-ig) töretlenül nőtt, majd tendenciája csökkenőre fordult, egészen az 1993. évi mélypontig. A kilencvenes évek közepétől ismét növekednek az évi társadalmi hozadékot kifejező mutatók.

A működő vagyon értékére a GDP-ből kiindulva is készülnek becslések, amelyek rendszerint 20 százalékos körüli hozamrátaból indulnak ki. A tanulmányban bemutatott kutatás az ilyen irányú megközelítésre is kiterjedt, és kimutatta, hogy a hivatalos értékcsökkentési leírásokkal számolt hozamráta ebből a szempontból is teljesen irreálisak, ellentmondanak a nemzetközi gyakorlatnak. A fejlettebb, megbízhatóbb statisztikákkal és számviteli körülményekkel rendelkező országok megfelelő adataival csak a tanulmányban bemutatott valorizált (a reális) értékeket feltételezve kerülhetünk valamelyest összhangba. E tekintetben is lehetnek még pontosítások, a nemzetgazdaság átlagos értékei körül feltehetően erősen szóródó ágazati hozadékok átlagai ugyanis nem feltétlenül

adják vissza az aggregált értékekből továbbvezetett értéket. E pontosításon kívül az ágazati (például az iparra vagy az agrárgazdaságra vonatkozó) elemzés az egyes ágazatok gazdaságpolitikájának alakításához is támpontot adhat.

6. tábla

A bruttó és a nettó hazai termék a valorizált nettó eszközérték százalékában
(1996. évi árszinten)

Év	Bruttó (GDP)	Nettó (NDP)	Év	Bruttó (GDP)	Nettó (NDP)
1961	20	16	1981	28	24
1965	21	17	1983	27	23
1967	23	19	1985	26	21
1969	24	20	1987	25	21
1971	25	21	1989	24	20
1973	26	22	1991	20	16
1975	28	24	1993	18	14
1977	29	25	1995	20	16
1979	28	24	1997	21	17

A hozammutatók alapján meghatározható a működőtőke újratermeléséhez szükséges időtartamok változása. A tanulmány bemutatja, hogy a nem valorizált (folyó áras) amortizációval levezetett adatok esetenként irreálitásokhoz vezetnek.

A nemzetközi gyakorlattal valamennyire összevethető reprodukciós időtartamokat csak a valorizált amortizáció használatával kaphatunk, a következők szerint:

– a valorizált nettó eszközértéket az 1961. évi GDP 5 év alatt, az 1978. évi 3,5 év alatt, az 1993. évi 5,5 év alatt reprodukálta volna;

– a nettó hazai termék (NDP) valorizált értékeivel ezek az újratermelési időtartamok (6,4 év, 4,0 év és 7,1 év) ez előzőknél hosszabbak a nemzetgazdaság egészében (itt is fontos új következtetésekre vezethet a nemzeti vagyon újratermelését bemutató ágazati mutatók mélyebb elemzése);

– a tanulmány utal az Egyesült Államok gazdaságának a negyvenes évekig tartó fejlődése során kialakult 4 év körüli újratermelési időtartamra (a GDP és a reálvagyon adataiból számítva), így az 1971 és 1985 közötti időszak hazai adatok elfogadhatók.

A tanulmány hosszú idősorai, a tőkenyeresség típusú nemzetgazdasági hozamok mellett, figyelembe veszik az emberi tőkében, valamint a közösségi infrastrukturális vagyonban megtestesülő járulékos hozamokat is. A tanulmány bevezeti a „nettó hazai eredmény” fogalmát is.

7. tábla

A bruttó és a nettó hazai eredmény a valorizált nettó eszközérték százalékában
(1996. évi árszinten)

Év	Bruttó	Nettó	Év	Bruttó	Nettó
1961	2,0	-2,4	1981	6,3	2,1
1965	2,3	-2,1	1983	6,4	2,4
1967	3,3	-1,0	1985	6,0	1,9
1969	3,8	-0,4	1987	5,9	1,8
1971	3,5	-0,7	1989	6,1	2,2
1973	4,9	0,7	1991	3,8	0,4
1975	5,4	1,3	1993	2,0	-2,0
1977	6,6	2,5	1995	4,3	0,1
1979	6,6	2,3	1997	5,8	1,5

A „nettó hazai eredmény” közgazdasági tartalma a következő:

- a pozitív vagy negatív előjeli nettó export,
- növelve a nemzetgazdaság összes felhalmozásának összegével,
- csökkentve a nemzetgazdaság amortizációinak (a tőkefogyasztás) összegével.

A tanulmány 32. táblájában bemutatott új mutatószámok, vagyis a nettó eszközérték egységére jutó bruttó és nettó hazai eredmény abban tér el a GDP, illetve az NDP előbbi mutatójától, hogy nem tartalmazza az összes tőkefogyasztást.

A mutatók közgazdasági tartalma az ország közvetlen gazdasági hozamrátája (az ilyen közvetlen gazdasági eredménymutatók nem veszik figyelembe a közvetett társadalmi hozadékokat, például a humán erőforrások vagy a közösségi infrastruktúra terén). Amikor a nettó hazai eredmény (például 1992 és 1994 között) negatív volt, akkor a gazdaság szűkített újratermelése valósult meg, a jövedelmek átcsoportosítása folytán. Ez a reális nettó hazai eredmény a gazdasági szervezetek mérleg szerinti eredményével analóg tartalmú mutató, a teljes nemzetgazdaságra. A nullánál kisebb nettó hazai eredmény (valorizált értéken) itt is azt jelzi, hogy az adott időszakban a szorosan vett gazdasági tevékenységekhez felhasznált reálvagyon csökkent. A nettó hazai eredmény ugyanis az amortizáció értékével csökkentett bruttó hazai eredmény.

Az átfogó vagyoneértékelés jogi háttere

A tanulmány számviteli hátterét részletesen értékelő zárófejezete rámutat, hogy a számvitelről szóló 1991. évi XVIII. törvény módosításáról és kiegészítéséről szóló 1995. évi XX. törvény lehetővé (de nem kötelezővé) tette a gazdasági szervezetek számára az értékhelyesbítést. A törvény szerint a gazdasági szervezetek felülvizsgálhatják tárgyi eszközeik nettó értékét, és értékelési tartalékok képezhetnek. Ez a fakultatív értékhelyesbítés olyan korrekciókra adott lehetőséget, amelyek például az érvényesített áremelkedésekből, más lényeges gazdasági tények, események észleléséből erednek. Az ilyen könyvelési munkák viszont nem lehetnek hatással a bruttó eszközértékekre. Így az új jogi szabályozás következtében érvénytelenné válhatott még az az alapelv is, hogy „az eszköz nettó értéke az amortizációs leírásokkal aktualizált tulajdonszerzési (bekerülési) érték”.

Amennyiben a jövőben is elmaradna az állóeszköz-állomány értékének valorizálása, a sokkal kisebb eszközértékkel számított (irreális) jövedelemráták igen nagy sebességgel, közgazdaságilag nem értelmezhető szintig nőnének. A torzítások nyilvánvaló oka az, hogy a vetítési alapként választott folyó áras nettó eszközérték – szisztematikus értékelési hibák miatt – alulértékelt, és az eltérés évről évre növekszik a valóságos (újrabeszerzési árakon értékelt) vetítési alaphoz képest. Még általánosan romló gazdasági feltételek közepette is kedvezőnek mutathatóknak a nem reálisan értékelt eszközállománnyal számított hatékonysági mutatók, ahogy az a tanulmány adatairaival (az 1978 és 1993 közötti évekre) egyértelműen igazolható.

*

A sok továbbgondolást igénylő statisztikai kérdést felvető tanulmány egy lehetséges becslési módszerrel közelíti meg a hazai vagyonstatisztika meglehetősen összetett fejlesztési feladatait. A kutatói felfogás a lényeges kérdések kiemelésével jut el a folyamatok értelmezéséhez, az ehhez szükséges számszerű, valamint a viszonylatokat megvilágító eredményekhez. Nem kérdéses a statisztikusok párbeszédében, hogy mielőbbi fejlesztések indokoltak ezen a téren, és az sem, hogy a nemzetközi előírásokhoz kell igazodnunk.

A reális lehetőségekkel is számoló szakmai vita, például a „hogyan tovább” stratégiai jelentőségű kérdéseiben, hasznos lehet a továbbiakban is. A hivatalos statisztika az ilyen kutatói jelzéseket is felhasználva alakíthatja ki a nemzeti számlák tőkeszámláira vonatkozó közép távú fejlesztési stratégiáját, amely az SNA 1993. évi, illetve az Európai Unió (ESA 1995) ajánlásait valósítja meg a rendelkezésre álló erőforrások szabta ütemben és mélységben.

Közvetlen adatfelvételekre is szükség lesz ahhoz, hogy a tárgyi eszközök jelenlegi (megbízhatóan ártértékelt) újrabeszerzési értékei az egyes nemzetgazdasági ágak (ezen belül ágazatcsoportok) szerint tagolva meghatározhatók legyenek. Az adatfelvétel, ahol erre lehetőség van, országos összeírásokhoz csatlakoztatható, egyes nemzetgazdasági ágakban a bevált mintavételi technikák alkalmazása ajánlható. Két közvetlen megfigyelés („eszei vagyone mérési időpont”) között a folyamatos leltározás (Perpetual Inventory Method – PIM) módszere kínálkozik megoldásként, amennyiben a fontosabb vagyonelemek közvetlenül felmért állományi adatainak továbbvezetéséhez mind az éves felhalmozást, mind a fokozatos elhasználódást (selejteztést) leíró adatok rendelkezésre állnak.

A Privatizációs Kutatóintézet tanulmányában országos összesített adatok szerepelnek, a későbbiekben viszont célszerű külön is vizsgálni, hogy miként fejeződik ki a reálvagyon működtetésében a „tulajdon”, illetve a „használat” az egyes nemzetgazdasági ágak (meghatározott ágazatcsoportjaik) esetén, különös tekintettel a tartós eszközbérletekre. A statisztikai háttér fejlesztése során figyelmet érdemel, hogy a nemzetközi ajánlások szerinti többletényezős hatékonysági mutatók kombinálják a „saját” tőkejavak értéksökkenési leírását, valamint a tevékenységekhez hasznosított „idegen” eszközökre a folyó felhasználások között elszámolt „tőkeszolgáltatot”.

Nádudvari Zoltán – Dr. Sebestyén Tibor